

KABDEBÓ TAMÁS

Zengő kapufa^{*}

ORBÁN OTTÓ ÉS A KÖLTÉSZET

(„Én kétségkívül Brahms,
a céhbogyományok összeszorított fogú
mestere vagyok”)

Tudjuk, hogy bensőnkben két gondolkodás megy végbe: egyidejűleg és párhuzamosan. Az egyik a logikus gondolkodás, mely a gondolatokat logikus rendben, gyakorlati célzattal csoportosítja, hogy egy ítéletet vagy egy elhatározást produkáljon. Ez alatt a gondolkodás alatt folyik állandóan egy másik gondolkodás, ami öncélú: a gondolatok csoportosítása itt nem valami cél irányában történik, hanem a szavak és a fogalmak hangalakjuk hasonlósága, beidegződésük egyidejűsége, hangulati értékük hasonlósága szerint csoportosulnak. Ezt a gondolkodást asszociatív gondolkodásnak nevezi a pszichológia. Az asszociatív gondolkodás szolgáltatja az anyagot a logikus gondolkodáshoz, maga azonban sötétben marad, nem kerül föl a megvilágított tudatmezőre. Normális körülmények között az ember észre sem veszi a létezését. Észreveszi, ha nagyon fáradt, ha beteg, ha álmodik, ha magán kívül van, ha gyermek, ha költő.

Például Orbán Ottó, az egyik legtudatosabb, legjelesebb magyar költő.

A költészet sok lehetséges definíciója közül koncentráljunk kettőre: a poézis túlzásokkal és az emóciókra apelláló képes beszéddel él, és helytel közszel varázslat is, a szónak abban az értelmében, hogy átváltoztat; a köznapi valóságot különleges szitákon ereszti át, a közönséges, mindennapi képeket hol eltorzítva, hol bearanyozva hívja elő. Közlekedő edényei elsősorban a szavak, azután a szavakkal papírra rajzolt képek (képvers), majd pedig a szavakat egy jelrendszerrel gazdagító eljárások (posztmodern költészet), és végül a pusztá hangok emotív elrendezése. (Ez Magyarországon nem ismeretes, úttörője az angol Bob Cobblings.) A szarvasbögésből, sámán-kántálásból, az emberi hangok hullámztatásából előállított költemény – egyelőre különlegesség – a poézist úgy hozza zeneközzebe, mint ahogy a képvers képzőművészeti közelségbe hozta ezt az emóciókkal telített emberi megnyilatkozást.

Orbán Ottó egyelőre nem él más fogásokkal, mint amiket a hagyományos, a szavakat csatarendbe állító versíró tevékenység tradicionálisan rendjére bocsájt.¹ Jelzésértékű, hogy Lowell, a 20. század kiemelkedő amerikai költője gényusa ugyanúgy megmaradt a hagyományos berkeken belül, mint az őt legtöbbet és magyarra legjobban fordító Orbán. Lowell a szerelmi csalódások és az idegösszeroppanások között a senkiföldjén hozta létre legmegdöbbentőbb verseit – Orbán szintúgy hasonló tapasztalatokra-élményekre-taglóütésekre emlékezve élte újra mindezeket versben.²

^{*} A tanulmány a költő halála előtt készült. (A szerk. megjegy.)

¹ Például saját szavával: „az ezüstös halántékú magyar jambus”-t.

² Az egyik legmeggrázóbb és legkeservesebb ezek közül az „Apám” című.

Már Lowellenél, John Berrymannél, Sylvia Plathnál, József Attilánál is – a fontos közlendőktől eltekintve – önterápia volt a költészet, bár az utolsó levonásban sikertelen öngyógyítás, Orbán Ottónál éppenséggel a betegséggel és a halállal való viaskodás kitartó bokszmeccse a versírás. A fent említett többek alámerültek, Orbán felett átcaptak a hullámok, de életerejével és az önerőt serkentő verseivel ez idáig diadalmaszkodott.³ Természetes – és ő maga is tudja –, minden győzelem, legalábbis az egyedre vonatkozóan: pirruszi. Érthető, hogy Orbán, egy-egy viadal után szélcsöndben gondolatilag – vagy mondjuk így: ontológiailag nem lép tovább. Nem bonyolódik bele a világot létrehozó ok-okozati összefüggések magyarázatába, megelégszik azzal, hogy jelenségeit szubjektíven ábrázolja, a tőle telhető maximális hitelességgel és a belső térkép részleteinek pontosításával. Ha akarjuk ez is lehet egy részletmagyarázat:

„Egy sejt, ha a mindenség programja van beleírva, a mindenség maga. A puszta elv csak oszló eszme-gőz.”

Mert hiszen minden szánja a verset, mi is az?

*lobogó hajú tűzvész
parázsló vers a kor hamu alatt
acsargó és ugató béketűrés...”*

És milyen konzekvenciákat von le?

*„A teljes-örökség költők és versek hagymázos álma;
a dinnyehejéről a dinnyetermesztőnek nem jut eszébe semmi,
a rakodópartról sem lát mást, csak a túlsó partot...”*

Ez a versszak-töredék visszaul József Attila *A Dunánál* c. versére. Miként Yeats meghatározó volt a 20. század ír költészetében, úgy lett József Attila kikerülhetetlen a század magyar költője számára. Ami pedig Orbánt illeti, íme az érintő – súrlódások: Attila félig magyar, félig román; Orbán félig keresztény, félig zsidó. (Ezek persze tudati szubsztanciák, a vérkép, a génvizsgálat aligha adna útmutatást.) Attila proletár volt, ügyvéd, tehát polgári nevelőapával. Anyai részről Orbán proletár származású félárva, aki elkülönítette magát (jobbára) nevelőapjától. Attila egy máig nem diagnosztizált betegséggel küzdött, Orbánt a Parkinson kór érte el. Attila átélte egy háborút és két vakvágányra futott forradalmat, Orbán gyermekként túlélte a második világháborút, fiatalemberként az ötvenhatos vérbetiport forradalmat. (És még hányan mások? Kérdezi az advocatus diaboli, aki számára a párhuzamosságokból nem egyértelmű, hogyan és miként lett két magyar, egyben-másban *hasonszórú* költővé.) Orbán Ottó is József Attila vonzásába került, ám egészségesebb alkat lévén dolgozott azon, hogy függetlenítse magát tőle, sőt minden más magyar és világirodalmi elődtől is. Ő Orbán Ottó volt és maradt, saját emlékeivel megújított szókinccsel, szívós kitartásával. Ő – inter alia – kozmosz nem magyarázó *Kozmikus gavallér*.

Attilának sokféle arca volt, még utolsó éveiben is felfénylik a gondolkodó, filozófó, a panteista, a népe sorsával törődő, a szerelmes, a lemondóan búcsúzkodó, mászszor az elkeseredetten üvöltő költő. Orbánnak, egy időben – főleg a kezdetekben – mondhatni szokásává vált a verssel való üvöltés. Aligha az örület megnyilvánulása volt

³ „Mert mi más egy vers, mint a szabadság kisvállalkozása.”

ez, amint ő hiszi. Inkább a Japánban bevezetett gumiszobához volt hasonló, hol a kárvaltott üzletember kitombolhatta magát. Versben való üvöltéseiben Orbán Ottó hol Ginsbergre, hol Lowellre hangolódott: őket választotta magyaráításra is, hiszen velük és hangvitelükkel – legalábbis időről időre – együtt érzett.

Orpheus az árvaházban volt Orbán Ottó folytatásos rádióinterjújának a címe. A költő életútját mutatta be, beszélgetés illetve az abból kibontakozó önarckép formájában. Itt mesélte el gyerekkorának azt az epizódját, amikor az intézet gyepén focizó fiúk őt kapufának állították, mivel – szerintük – másra nem volt jó. Kapufa lett, jól lehet már akkor tudta önmagáról, hogy egy dologra feltétlenül jó: a költészetre. Ha eltalálják a kapufát: zeng. Régebben, amikor még fából készült a kapu, más hangon döngött, mint manapság a valóban zengő vaskapufa.

Attila, és nyoman százak, a szenvedésről is szépen írtak, szabályos sorokban, pallérozott szavakkal. (Nem tartjuk a *Szabad ötletek jegyzéke* orvosi dokumentumát „szürrealista versnek”.) Orbán hol indulatosan építi verseibe a szitkozódás trágárnak titulált szavait, időnként a káromkodást is, hol úgy bánik ezekkel, mint az utca embere, akinél a basszamegből, a kurvaanyádból kötőszó lesz. József Attila, előtte Ady, Vörösmarty, harcolnak Istennel, Vajda János látványosan megtagadja őt, Babits, Radnóti, Pilszky elfogadja, verssel imádkozik hozzá. Orbán nem foglal állást, számára nem releváns, hogy Isten az élő szeretet-e vagy sem.⁴ Azok, akik agnosztikusnak mondják magukat (pl. Határ) valójában istentagadók, a par excellence agnosztikus Orbán Ottó a magyar költészetben.

Attila törekeny lélek, harminckétévesen összeomlik, Orbán állja az ütések, verssé alakítja a fájdalmat és a dacot, ifjúkori idegösszeomlásának ellenére, később Parkinson kórtól ostromoltan is intellektuálisan töretlen vár.⁵ Holott gyakran úgy érez, verset úgy ír, mint aki mindannyiunk végrendeletével rendelkezik:

„lefelé tartok lefelé a világ lefelé tart
gödör fenekén találja magát ami él
veszett kutya a babzó szájú halál belém mart
s jöhet-e télre tavasz, ha sohasem múlik a tél”

Hol van itt a *lesz még egyszer ünnep a világon, a Hunniában valami készül, vagy a rendezni kéne közös dolgainkat?* Vélhetőleg az optimizmus csíráira Orbán Ottó nem reagál, holott – ellentmondás ez? – élvezte/élvezte az életet, annak talmi dolgait, a nőhódítást, az utazást, versírás keltette rövidtávú elégedettséget, a család nyújtotta kényelmet, a barátok elismerését. Mindazonáltal ha átfogó dolgokra gondol, mint *Cédula a romokon* c. esszéjében a rögeszmékre, akkor így ír:

„Itt állunk a Nagy Magyar Méregtemető Kapujában,
Minden sírkő alatt egy rögeszme, és a kapu fölött
a fölirat:

F Ö L T Á M A D U N K !”

⁴ Isten neve, gondolati koncepciója föl-fölbukkan az Orbán versekben, de vagy úgy, mint a „Sors” szinonimája, vagy egyetlenegyszer, hallható józsefattilai utánérzéssel: „hívlak Isten, nyújtsd karod... hadd feküdjem le a sárba” (vö. József Attila „Nem emel föl” c. versével.)

⁵ Noha a betegség megfosztotta „a surlóizmok önfeledt gyönyörűségétől.”

Feltehető, hogy ez a zsidók védelmében és a zsidózás ellen írt „cédula” azt mutatja, hogy Orbán igenis gondol a folytatással, és a halál-látó, halált-idéző tömény pesszimizmusa egy sajátmagára méretezett ruha, melyet persze a törvényszerű elmúlás szövegeiből szabtak.

Felvetnők, hogy az én ezer igaz, autentikus és időleges hangulatrezdülését egy két-féle néző Janus arcú írástudó villantja ránk. Az egyik arc szájából igazgyöngyök pattannak ki, ezek a költőt ért sérelmekből az osztriga-tudat által kiizzadt versek,⁶ a másik arc alján – ez az esszéíró és szerkesztő-arc – barátságosabban peregnek a szavak, a recenziókban biztatás van, az esszéikben meg-megcsillan a jókedv, mitöbb a pajkosság. Orbán úgy reagál kora irodalmára, mint egy túlzásoktól tartózkodó, az élő magyar költészetben az újat és szépet kebelre ölelő, józan, körültekintő, vajtűfűlű magyar íróember.⁷

Igaz, már a versekben is féken van tartva az ordítani kész örület: a prózában pedig nyilván betömték a száját. Hisz bármit el lehet mondani többféleképpen, anélkül, hogy a szemantikán lényegeset változtatnánk. Emellett Orbán prózája is költői. Ilyetén szírványhíd köti össze az Orbán prózája az Orbán verssel. (Kettős zárójelben jeyezzük meg, hogy Orbán Ottó prózaverseket is ír. Ezeknek hangneme jobban emlékeztet a versekére, mint Orbán esszéinek prózájára.)

Az ember, ha tetszik, ha nem, statisztikai adat is. A 20. században (a küretekttől eltekintve), úgymond, negyvenmillió ember született Magyarországon. Ezekből tizet elcsatoltak, 10 millió ma is él, a 21. század legelején. Közöttük többezer olyan szókovács van, kiket önmaguk, néhány százat mások is költőnek tartanak. Műveik létrehozásánál ez a párszáz (a tájszavakkal együtt) félmillió magyar szókincsből merít, ezekhez hozzáadódik a harmadfél száz külföldi divatszó – a költés folyamatának hely/idő tengelyében. A művek java szubjektív szózat a költő lelkiállapotáról, illetve a mini- és a maxitörténésnek a költőre gyakorolt hatásáról. Mi a verstermelők célja? Egyrésztől informálni környezetüket saját, a költészet nyelvével kifejezett véleményükről, érzésvilágukról, másrészt, a költemény-írás aktusával gyógyító (lelki-testi sérelmekre írt hozó) gondolatsorokat hoznak létre. Az ilyen típusú költemény panacea. Két dologra figyeljünk: az egyik, hogy a verstermék nemcsak az írójának lehet az orvossága, hanem olvasójának is. (És ha nem panacea, hanem a gyűlölet mérgeinek kifröccsenése, akkor fertőzhet is.) A másik dolog, hogy a költészet kommunikációs és panacea jellege gyakran egyetlen költeményben jelentkezik s az „üzenet” így egybemosódik. Nem felejtendő el, hogy a magyar költészet szép hányada buzdító jellegű volt és – a messianizmus tündöklése és hanyatlása után – egy kis százada az is maradt.

Hol marad az öröm? A buzdító költészet, hamis felhangjai ellenére, pozitív tettek, jókedvet posztuláló akciókra készített. Ma, az örömforrás a legrégebbinek folytatása, vagyis a szerelmi költészet. Orbán Ottó költészetében is felcsillan a szerelem hímpora – gyakrabban emlékképek formájában – ugyanolyan gyakran találkozunk a nemi kaland megjelölésével,⁸ elrugaszkodva a szerelemtől. Ebből a szempontból Orbán költészete rokonítható Lakatos Istvánéval, aki talán még nála is pesszimistább, de Orbánból hiányzik az antik költőktől öröklött pátosz, mely Lakatos sorait belengi.

⁶ „Csak leszúrom az ujjamat és fölfakad a szörnyűség.”

⁷ Amerikai tanárkodását is arra használja, hogy ott az élő és klasszikus magyar irodalmat propagálja, holott, valószínűleg, írás-tanítást, verskompozíció oktatást vártak tőle.

⁸ Mondjuk a „keményfarú, őzgida lányokkal”.

Hol találjuk a Walter von der Vogelweide-i életörömöt, a természet, a tavasz láttán, a madárcsicsergés hallatán? Orbánnál csak a dallam csapódik le a *Vogelweide dallamára* c. versben. „Vers és madár úgy fújja a vesztesek dalát, hogy majd belészakad!” A vers végső sora ez, szemantikájával a vers kicsengése. A statisztikák koordináta-rendszerében, a negatív tapasztalatok fókuszában a madárdalból siratóéneke lesz. Baj ez?

Lehet-e, hogy olyan korban élünk itt a földön – a Kárpát-medencében –, amelyben pesszimizmus a költők jelentős számára törvényszerű? Lehet. A terror korában élünk. Orbán, az ő külső-belső világában, versről versre tetten éri a terrort.

És kinek, ha nem neki kell megfogalmaznia a *Végijáték* két sorának tanácsát?

„Az urológián? A neurológián?

Kéne egy kis gyorsan ölö cián.”

Ez a kétsoros talán nem is annyira a közép-európai fauna és a budapesti flóra kövirága, hanem az elodázhatatlan emberi sors felett érzett spleen-é.

Igen, a halál valóban elkerülhetetlen, a társadalombiztosított emberiség nagy száma kórházi ágyon végzi, de a kétségbeesés nem kötelező. Könyöröghetünk, például, a szép halálért,⁹ miként ezt a latin költők tették, Zrínyi Miklós is, előtte Ronsard, nemrég Tollas Tibor. A halál attól lesz „szép”, hogy az elme fölfogja: hordozója nem élt hiába. És hogy van testi, vagy szellemi, esetleg mindkét fajta folytatása. És az is vigasztaló, hogy a háborgások korszaka, a forradalmak, a háborúk, a faji fejedelmek időtartama kis hányada a békének s bár – mint Orbán esetében a náci, más esetben az oroszok – megölték, megölheték apját, a leölt elődök helyébe állnak és álltak az élő utódok.

Esszéinek tónusa egy olyan Orbán Ottót mutat, aki mindennek tudatában van; verseivel azonban visszautasít minden lehetséges vigaszt, enyhülő magatartást.

Érthető és méltányolható költőnknek az a törekvése, hogy minden (látszólag) csak formalista irányt, mint pl. a posztmodern elkerüljön. A posztmodern kultikus kulcsként használja a játékosságot, melyet mint elvet, azaz saját költői gyakorlatának kibővíthető paradigmáját Orbán Ottó elvet. Holott a posztmodern főleg azt teszi – mutatatis mutandis –, amit egy évszázaddal ezelőtt az eklekticizmus tett. Egy idősíkra hoz több múltat, jövőt, jelent, feloldja a komolyt a vidámban, konkolyt hint a tiszta búzába, egybemossa a szerzőt a művel (aki, mint azt a modernektől már tudjuk, a születendő mű által „kiválasztatik”),¹⁰ kivadássza a szavak, a kifejezések és az attitűdök dzsungeléből a politikai avagy az egyéb indíttatást. Csáth Géza pre-posztmodern magyar író, Tűz Tamás pre-posztmodern amerikai magyar költő, Bjerneboe pre-posztmodern norvég drámaíró. Tűz Tamás tudatos és öntudatos homo ludens volt, legjelentősebb kötete: *Tükörben játszik a kéz*. És lám, a posztmodern társasjátékát játszani nem akaró Orbán, mint vérbeli költő, valójában nem nélkülözheti a játékosság adta lehetőségeket:

„Száz ok van arra
mondják a tűzök,
hogy télen fázok,
nyáron púzok.”

⁹ Az orbáni életműben lelhető egyik legszebb, legdallamosabb versből: „Schubert dalában mint dallamában hallható halál van.” Tehát a zeneszerző teszi azt muzsikával, amit az antik költők szavakkal: dalaiba, muzsikájába belekomponálja, ezáltal megszépíti a halált. Ime az ars moriandi!

¹⁰ Variánsa ez az Orbán sor: „én ejtem a szót, de valaki más beszél”.

Orbán Ottó karakán ember, gerinces költő,¹¹ nem ellenálló típus, és mégis ellenálló, mert az életért minden utat, a leggöröngyösebbet¹² is megjár, részben azért, hogy a halált, melynek víziójától nem menekedhetik, következetesen elodázza, kijátssza. Az orbáni költemények legkomolyabbjai sem igazán zordak, vagy komorak: a rímek, a gondolatrímek, a fűszerként kezelt irónia és önirónia a verseket, emészthetővé szelídíti, a végkifejletekre pecsétet nyomó reménytelenség inkább kérdéseket¹³ vet fel az olvasó agyában, mintsem a kétségbeesés mételyével szolgálna. Orbán Ottó az angol Philip Larkinhoz hasonlítható és nemzetközi jelentőségében hozzá mérhető költő. Csodálom, hogy Orbán ez idáig még nem mérkőzött meg Larkin verseivel a fordítás mezején. (Még megteheti!)

Keserűségét ne rójuk fel neki: készletti erre, a maga fájdalomán túl a jeles magyar hagyomány, Vörösmarty kései versei, az Aranyban bujkáló bú, Juhász Gyula, József Attila, Hervay Gizella életműve. De Aranyt kivéve egyikük sem élt annyiszor az olykor cinizmusba hajló irónia és a gyógyírnek is használható önirónia megannyi eszközével, mint Orbán. Költészetében így lép frigyre *a tiszta filozófia a hóberlegénnyel. A Rettentő Tigris láttán a röhögéstől szívbajt kap a költő, szemléletében a császárszobrokra lóvizeletet spriccel, a dühös próféták biciklitolvajok, a forradalom seggencsúszás, az önbiztatás mánia, a költő foltozó szabó, aki összeköti a foszló végtelent ... azazhogly:*

*Isten ír verset a falon
méne tekel ufárszin
de ha kinn bomlik a napon
mit segít ez a pár szin”*

Jóllehet a legtöbb dolog, az irónia is, felfogás kérdése. A való élet ilyen paralellekkel szolgál: *A gonoszság elnyomására és az erény serkentésére alapított minisztérium* Kabbulban (szétbombázott valóság!).

Két dolog mindenek felett, az egyik: *légy hű önmagadhoz*, Orbán a költő, önmegtagadásra képtelen – vagyis ismert önmagához ragaszkodik – a hűség egyik fajtája ez. A másik nyilván belső figyelmeztetés: tanulj a Vanitatum Vanitás-tól, és -ból, mely egyébként az első magyar proto-szürrealista költemény; s a későbbi szürrealisták-tól. (Ámbár a szürrealisták kacsintgatnak, Orbán mereven bámul előre, az űrbe.)

Orpheus-Orfesz-e Orbán Ottó? Ha verseinek muzsikáját hallgatjuk, rímeinek összecsendülését, a klasszikus és nyugateurópai – időnként a magyaros – formák mesteri kezelését tekintjük, elbódít bennünket a lejtem adta zene – néha úgy is, hogy a vers mellbever! –, akkor költőnket valóban Orfeusznek hihetnők.

Kérdés, a mondabeli Orfeusz legemlékezetesebb tettére képes-e a 20–21. századi magyar Orfeusz? Megpróbál-e, megpróbálna-e, pokoljárása során visszakönyörögni valakit a halálból – azaz megkísérelné-e a lehetetlent bárkiért. A versek nem adnak erre a kérdésre feleletet.

¹¹ Nem vezéregyéniség, mint mondjuk Illyés volt, vagy Babits. Ő vallja: „Nem voltam vezérnek való, kételyeimmel.”

¹² „Gyümölcs vagyok a göcsörtös világon.”

¹³ „Mi lesz a világból... Isten és biztos támaszpontok nélkül.” (Azt is írja valahol, hogy a *kérdőjel eretnokség* – tehát eretneknek is tekinti önmagát.)

Az élet árvaházában kevés szeretetet osztogatnak, a budakeszi úti valóságos árvaházban többet, de személytelen. Csak abból adhatunk vissza, amit megkaptunk. A szeretet önmagát propagálja.¹⁴ Vélhetőleg csak kemény szeretetben volt része. Amit Orbán Ottó költészete megment – és éppen ezért kárpálja a hamari véget, a porlasztó halált – az maga az élet, azaz annak a rámért része:

*„föltámadásra ha nem kell cserélned
mert élet élet élet élet élet”*

Orfeuszunk, amíg lehet, túlélni igyekeznek, saját magát is menti. Ez Orbán gyöngesége és ereje is egyben. Hiszen akkor is megállt a lábán, amikor mulandó teste már remegett, tehát gyöngeségében dacos tudott maradni, s bár meggyötörték a történelem packázásai, majd egy boldogtalan kimenetelű nagy szerelem, nem a másokhoz fűződő érzelmek, vagy a társadalmi, esetleg csoportokhoz való kötődés lett életének egyik vezérfonala. Indulatai és érzelmei ellenére Orbán Ottó intellektuális költő. Pennáját és számítógép billentyűit, az első, a logikus gondolkodás vezeti és a másodikkal föltörő vulkánikus anyag nem uralkodik az elsőn. A kétféle gondolkodásra képes ész rejtett öröme nála a felismerés is, hogy olvassa Horatiust, Catullust, Blaket, Weörest, Pilinszkyt, ez vezérli Helsingörbe, Weimarba, Baudelaire Párizsba, Indiába, Pont Cantoiába, Füst Milán és Kassák Lajos mondatainak erdeibe, T. S. Eliot hangulatváltozásai- ba és egy hajtűkanyarral, azaz kettővel vissza József Attilához. A földolog, hogy Orbán beelát a felsoroltak művészetének belső titkaiba is. A titok, a képesség az, amit a másvilágról is visszahozna, de nem lehet.

Kész a leltár? Még sok tapasztalat van hátra, a tünet-tünetű szerek segítségével, még sok gyümölcscsel terhes, tartalmas év. Kerek, de nem lezárt életműről értekezünk. A test hanyatlak, a szellem, az intellektus nem tart lépést vele. (Határ Győző, 88. élet- évében szellemileg fickós, ma is.) A költészet nemcsak a fölszakadt eget összeférelő varázs, hanem a részletek föltárása, leszállás az anyagba, a lencse tágitása és szűkítése, megannyi, az olvasmányokon, találkozásokon, faggatások során alakuló molekula. A részlet egy mester kezében éppoly érdekes lehet, mint a nagy összefüggések, vagy a távolról megfigyelt egész. Az sem mindegy, hogy kikkel barátkozik, kikkel szimpatizál ez a költő, mivel ítéleteiben olyannyira lényeglátó – a recenzióiban többnyire véka alá rejtí ironiáját –, hogy megtisztelésnek, sőt inkább kitüntetésnek veheti az alkotótárs, ha Orbán róla ír. Kritikáiban tehát nem feszíti és feszélyezi őt a versíró én.

Jó, rossz, közepes? Orbán Ottó költői köre, tehát akikkel barátkozik, akikről ír, akiket fordít, a kritikusok és a felvevőközönség véleménye szerint mind jó költő. Önmaga is jobbára jó költeményeket ír – időnként kitűnőeket –, illetve a papírkosarában végzi a selejt, a közepes. Szigorú önmagához, mivelhogy, a világhoz is az, és igen nagy szerencséjére a legelső kritikusai a felesége és a lányai. Ők látják elsőnek verseit. Ez kedves, bensőséges és azt mutatja, a szűk család belül van a varázskörön, Orbánnak megadatott érett korára az a bensőséges szeretet, amit serdülőként nélkülözött. A varázskör költő és író társai¹⁵ feltétlenül felismerik Orbán géniusát, egy lépéssel kijebb, egy külsőbb körgyűrűn, a fordítók is. Mégis felmerül a kérdés, hogyan ítéljük meg, mi a jó?

¹⁴ „A szeretet megolvadt formáit én csak vakon tapogathatom.”

¹⁵ „A lassan kelő kenyértészta élesztő értelmisége.”

Mindenkiben működik az öncenzúra s ez a belső és külső tiltások között válogatva futtatja a rögzítendő gondolatsorokat. Az átkosban kényszerű-kelletlen az öncenzúrának elsősorban politikai színezete volt. Manapság főleg a kispolitikára kell vigyázni: kít bánthat meg, amit írok – ahogy róla írok –, hogyan érthető félre, akár végzetesen is, a dolgok jelentése. Stiliztikailag: lévén hagyományörző, jól érzem-e, alkalmazom-e a lejtemet, hány asszonócot, hány kínrimet bír el a strófám. Szemantikailag: sikerült-e az életérzésnek azt a hangulati köntösét visszaadnom, melyre benső indítatásom készített? Hangvétel szempontjából: kiirtottam-e sikerrel a pátoszt (esetleg csak a hamis pátoszt), beszórtam-e a versbe a gúny, az irónia fűszereiből annyit, hogy magam is csettintsek nyelvemmel, olvasóim is? És így tovább...

Az önszelekczióval jól bánó költő mellé oda kell képzelnünk az értő közönséget is – a lehetséges versolvasók egy hányadát –, akik többé-kevésbé felismerik, ki hogy bánik a költészet formanyelvével, valamint ugyanannak az egyre elasztikusabb „szabályaival” és gyakorlatával. A modern kritikai teóriák közül a legkevésbé kérészéletűnek a recepció-teória bizonyult. Már egy, a Firdusi hagyományon felnevelkedett perzsa sem fogadja el maradéktalanul a mi európai költészetünk javát. Érdemes megszívlelni tehát az egyik posztmodern irányág hozzáállását az irodalmi termékekhez. Először is posztuláljuk azt, hogy az az elfogadható, helyesebben az elfogadott, melynek a szerző, a hírnév, a körülmények, a véletlen, az érdek, sőt a szerencse – egyszóval egy bizonyos tényező – érvényt szerez. (Feltehető, hogy a posztmodern csak divatnak bizonyul, mint a futurizmus vagy a dada.) Még a varázskör egyes gyűrtűinek kötelékében is fonat az érvénytényező. Kiegészíti mindezt, ellent sem mond neki, hogy a világ – így az ízlés is – egységesedik, bár a közös nevező, szükségképpen egy alacsonyabb kultúrfokon van. Ellentmondásos azonban az, hogy míg az európai kultúra egységesedik, iszlám, a maga belső megosztottságával egységesen áll ellen. Mégis azt hihetnők, hogy vannak olyan értékek, amelyeket jóformán mindenki elfogad: az egészség jóságát, a levegő tisztaságát, a hozzátartozók szeretetét, a barátság szentségét, a család biztonságot adó mivoltát. Ha ezekre ráhangolódunk, az érvényszerzés marsallbotja a tarsolyunkban van.

Orbán Ottó többszörösen kitüntetett, ösztöndíjakkal ellátott, szélesedő körben publikált, viszonylag széleskörben olvasott, a rádióban és a költészet egyéb pódiumain szívesen hallgatott költő. Minek köszönhető népszerűsége? Egyrészt annak, hogy a magyar költészet formai és szellemi hagyományait magáévá téve, a versírást virtuóz módon és felelősségteljesen gyakorolja. Aligha lenne ez elég. Am korunk egyik szürkébb hőse ő, aki nem feküdt le a rendszereknek, nyíltan nem is állt szembe velük, akit féltávaságra ítéltek a náciizmus, korlátozott mozgásra a balszerencse s aki – mivel se ez a vallás, se az a hit, sem amaz a csoport nem mondhatta magáénak – *magából csinált pártot magának*. Nem a politika, hanem a szuverén laterális gondolkodás egyszemélyes pártját. Ennek a pártnak nincs manifesztója, nem támaszkodik semmiféle filozófiára, bár Orbán egyes nézetei mintha Sartre és Camus között cölöplőnének. Vezéreszméje: a valóság kegyetlen, ha teheted, keresd a napos oldalt. Él, amíg tudsz, érd el azt, mit másokat nem bántva elérhetsz.¹⁶

Harmad- és nem utolsó sorban: a ma embere azonosulni tud az Orbán versek hangvételével. *A Dunánál* (neki)-fohászkodása egy mai költő szájából, patetikusan hatna. A panteizmus nem nyert tért, a deizmusba vagy az ateizmusba vetett hitet kor-

¹⁶ „Nem nyomorítottam meg senkit, azért hogy engem megnyomorítottak.”

társaink letáborozásnak, a „nyitottság hiányának” vélik. Az Orbán költemények kicsengése (mondanivaló aligha lenne itt helyes szó) az a fajta szkepticizmus, amely már-már egyik domináns életérzése a 21. század emberének: egyedül vagyok, lehet, hogy vannak rajtam kívül égi és földi hatalmak, de nem segítenek. Vagy ahogy ő mondja:

„Magunkra maradtunk. Hétköznap hétköznap után.

Mi lesz velünk?”¹⁷ – kérdezi választott behatároltságával is talán legjelentősebb magyarhoni költőnk.

¹⁷ Erre nincs, nem lehet válasz, hisz ő maga a kérdőjelbe forrasztja magát, de van egy ironikus, szürrealisztikus kitérő: „Az üdvösség titka nem más, mint másodosztályú francia költők fülzsrójával kenni a világ tengelyét.”